

مقایسه تاب‌آوری و راهبردهای مقابله با استرس بین داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان

زانا ناصح^۱، فریبا حسنی^۲

چکیده

هدف پژوهش حاضر تعیین تفاوت بین تاب‌آوری و راهبردهای مقابله با استرس بین داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان است.

روش پژوهش توصیفی و از نوع علی-مقایسه‌ای و جامعه آماری پژوهش حاضر کلیه داوطلبان و سربازان کرد در هر سه استان حلبچه، سلیمانی و اربیل اقلیم کردستان عراق بودند که در جنگ ضد داعش شرکت کرده‌بودند. نمونه این پژوهش ۱۸۰ نفر مرد که سنشان بین ۲۰-۵۰ سال بود و به صورت نمونه در دسترس انتخاب شدند و به دو گروه ۹۰ نفره (۹۰ نفر داوطلب) و (۹۰ نفر سرباز) تقسیم شدند. سپس با استفاده از پرسشنامه تاب‌آوری کانر و دیویدسون و راهبردهای مقابله با استرس اندلر و پارکر داده‌ها جمع‌آوری شدند و با روش‌های آماری آزمون t مستقل و آزمون تحلیل واریانس چندمتغییره (Manova) تحلیل شدند.

یافته‌های این پژوهش نشان داد که در مقیاس تاب‌آوری سطح معناداری بین داوطلبان و سربازان بزرگتر از ۰/۰۱ است و این به این معنی است که از نظر تاب‌آوری تفاوت بین داوطلبان و سربازان وجود نداشت. اما در مقیاس راهبردهای مقابله با استرس در داوطلبان و سربازان تفاوت معنادار ($p < 0.01$) یافت شد. از لحاظ سبک مسئله‌مدار ($p < 0.01$ و $F = 8.474$) و سبک اجتنابی ($p < 0.01$ و $F = 6.751$) تفاوت معنادار بود. اما مقدار F بدست آمده برای راهبردهای مقابله‌ای هیجان‌مدار برابر با ۰/۰۰۸ بوده و سطح معنی‌داری آن برابر با ۰/۹۳۰ می‌باشد. بنابراین نتیجه می‌شود از نظر مقابله‌ای هیجان‌مدار تفاوت وجود ندارد.

نتیجه‌گیری یافته‌های اصلی این پژوهش مؤید آن است که برگزاری دوره‌های آموزشی ویژه جهت بالابردن تاب‌آوری و کمک به داوطلبان و سربازان برای کاهش استرس جنگ توصیه می‌گردد. با توجه به اینکه سلامت سربازان به جهت کار در محیط امنیتی و نقش عمده آنان در مواجهه با دشمنان و حفاظت کشور از اهمیت زیادی برخوردار است، برنامه ریزی در جهت آموزش شیوه‌های مقابله مناسب و ترغیب همه سربازان جهت استفاده از شیوه مناسب مواجهه با موقعیت‌های استرس‌زا سودمند می‌باشد.

کلید واژه‌ها: تاب‌آوری، راهبردهای مقابله با استرس، داوطلب، سرباز، جنگ داعش

مقدمه

^۱ کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی، دانشگاه سلیمانیه، سلیمانیه، عراق

^۲ استادیار گروه روانشناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

موضوع تروریسم^۱ از چندین دهه پیش جایگاه گسترده‌ای در سیاست‌های جهانی و منطقه‌ای یافته، اما در آغاز قرن بیست و یکم، به معضلی بین‌المللی تبدیل شده‌است و مجامع بین‌المللی در صدد مقابله جدی با آن برآمده‌اند. این پدیده یک موضوع اساسی و مهم زندگی روزمره است. اخبار مربوط به قتل در نقاط مختلف و انفجارهایی که به مکان و زمان خاصی محدود نیستند، به تمام جهان مخابره می‌شود. گروه تروریستی داعش^۲، گروهی از تروریست‌های بین‌المللی هستند که با زمینه‌های متفاوت جغرافیایی از کشورهای مختلف عربی، آسیایی، اروپایی و آفریقایی گرد هم آمده‌اند. این گروه در ۸ آوریل سال ۲۰۱۳ تشکیل شد (الهاشمی^۳، ۲۰۱۵). ابوبکر بغدادی رهبر این گروه آن را به‌عنوان یک دولت بزرگ اعلام کرد و در زمانی بسیار کمی توانستند نواحی بسیار زیادی در سوریه از جمله حلب، دیر الزور، رقه، ادلب و در عراق موصل، انبار، را به سیطره خود درآوردند (علوش^۴، ۲۰۱۵). داعش که در سال ۲۰۱۴ بر علیه عراق و به خصوص اقلیم کردستان عراق حمله و جنگ را اعلام کرد، کردها را آتش پرست و مجری برنامه‌های غرب در منطقه مطرح کرد، بنابراین بعد از سقوط موصل حمله فراوانی را به سمت اقلیم کردستان آغاز کرده و ترس و وحشت فراوانی را در آنجا ایجاد کردند. در این میان بسیاری از مردم و سربازان از نظر روحی، متحول و دگرگون شدند و به طور داوطلبانه خواستار جنگ با داعش شدند. این آمادگی داوطلبانه و فعالانه مردم با شاخص‌هایی مانند آمادگی، ایثار و فداکاری، نفرت از دشمن، عشق به نظام، پایداری، اعتماد به نصرت الهی قابل توصیف است (بهداروند و همکاران، ۱۳۹۲).

در مقابل سربازانی که وظیفه شان حفاظت از کشور است، مسئولیت بزرگ دفاع از وطن، استقلال کشور و پاسداری از خاک و ملت در مقابل هر تهدید خارجی به آن‌ها محول شده‌است (سیادی^۵، ۲۰۱۲).

از سوی دیگر سربازان^۶ که متعلق به یک سازمان نظامی بوده و به طور منظم زیر نظارت یک دولت مستقل قانونی هستند که در واقع هسته اصلی نیروهای مسلح هر کشوری را تشکیل می‌دهند و در ارتش به‌عنوان خدمت سربازی مشغول به کار می‌شوند. نیروی داوطلب پایگاهی مردمی دارد که تمام اقشار مختلف مردم بدون توجه به شغل، نژاد و جنسیت می‌توانند در آن شرکت نمایند و رسالت اصیل آن‌ها حفظ موقتی امنیت کشور از هجوم بیگانه‌گان است. شکایت نکردن از سختی‌ها و رنج‌ها، به رخ نکشیدن محرومیت‌ها و مشقات از اموری هستند که داوطلبان غالباً بر خویش ضروری می‌دانند و سعی می‌کنند روحیه قناعت را همواره حفظ نمایند (خانی، ۱۳۹۲). داوطلب برای رسیدن به هدفی که برگزیده است و در راه تحقق آن هدف، از بذل مال و جان مضایقه‌ای ندارد (بیزدی، ۱۳۸۵). شاخصه‌های دیگری نظیر گمنامی، تعهد و وفاداری، صبر، در فرهنگ و تفکر داوطلب وجود دارد (فیروزآبادی، ۱۳۹۵). همچنین داوطلب پس از پایان

---

^۱ Terrorism

^۲ Islamic State in Iraq and Sham (ISIS)

^۳ Al Hashemi

^۴ Alesh

^۵ Sayade

^۶ soldier

جنگ چون احساس می‌کند که وظیفه‌اش را انجام داده است به کانون خانواده خود بازمی‌گردد (بوتول^۱، ۱۳۸۷). بنظر می‌رسد داوطلبان و سربازان در برخورد با موقعیت‌های دشوار مانند جنگ، در برخی مواضع روانشناختی با هم تفاوت دارند. در یک محیط مشابه اجتماعی، بعضی اشخاص تاب‌آوری شون خیلی می‌آید پایین و آن شرایط را تحمل نمی‌کنند اما در بعضی دیگر برعکس می‌باشد. سپس، برخی توانایی مقابله با مشکلات و موقعیت‌های چالش‌انگیز را خیلی زود از دست می‌دهند و دچار استرس و اضطراب می‌شوند، در حالی که عده‌ای دیگر به راحتی قادرند از پس این موقعیت‌ها برآیند و بدون عارضه خاصی مشکل را برطرف نموده و یا پشت سر گذارند. هر اندازه این ظرفیت بالاتر یا بیشتر باشد، به همان اندازه شخص قادر خواهد بود سلامت روانی و اجتماعی خود را در سطح بهتری نگه دارد و به شیوه‌ی مثبت، سازگارانه‌تر و کارآمدتر به حل و فصل مشکلات خویش پردازد. عوامل تعدیل‌کننده‌ای میان فشارهای روانی و اختلال در فرد وجود دارد که آموختن آن‌ها سلامت روانی را افزایش می‌دهد و باعث ارتقای سطح بهزیستی روانی و جسمی فرد می‌شود، یکی از این عوامل تاب‌آوری است (ریویچ و شاته^۲، ۲۰۰۲). تاب‌آوری^۳، از ضروریات زندگی در دنیای کنونی است و یکی از عوامل تعیین‌کننده‌ی پاسخ‌های افراد در مقابل رویدادهای استرس‌زا به شمار می‌رود. همچنین مهارتی مناسب است برای پشت سر گذاشتن مشکلات زندگی حتی وقتی که شرایط نامطلوب و سخت وجود دارد. به عبارت دیگر، تاب‌آوری به توانایی یک انسان گفته می‌شود که به طور موفقیت‌آمیز شرایط نامطلوب را پشت سر گذارده و با آن‌ها تطابق می‌یابد و علیرغم مواجهه با مشکلات زندگی به قابلیت تحصیلی و هیجانی و اجتماعی دست می‌یابد (اینزلیچ، آرونسون، گود و مک‌کای^۴، ۲۰۰۶؛ به نقل از یزدانی، ۱۳۹۱). و یکی از مفاهیم و سازه‌های بهنجار مورد توجه و مطالعات روان‌شناسی مثبت‌نگر است که به فرایند پویای انطباق مثبت با تجربه‌های تلخ و ناگوار اطلاق می‌شود (لوتار و چی‌چی‌تی^۵، ۲۰۰۰؛ مستن^۶، ۲۰۰۱) این سازه فراتر از جان سالم به در بردن از استرس و ناملایمات زندگی است (بونانو^۷، ۲۰۰۴).

به طور کلی مفهوم تاب‌آوری به پیامدهای مثبت به رغم تجربه ناگواری‌ها و ناملایمات، عملکرد مثبت و موثر در شرایط ناگوار، بهبودی بعد از یک ضربه مهم، اشاره دارد (اسکون^۸، ۲۰۰۶). افراد تاب‌آور توانایی برگشتن و بهبود پیدا کردن، خوش بینی و مهارت‌های فکری انعطاف‌پذیر، جستجو کردن مشکلات به‌عنوان فرصتی برای یادگیری و رشد، توانایی پشتکار و استقامت داشتن، عزت نفس سالم، توانایی تعیین اهداف قابل دسترس، آشکار و واقعی، داشتن شبکه حمایتی سالم، توانایی رشد قابلیت‌های عاطفی و فراطبیعی، توانایی استقلال رای، حس شوخ‌طبعی، توانایی درگیری و ارتباط معنادار با افراد، توانایی رفتار کردن با احترام با خودشان و دیگران، توانایی حل کردن مشکلات و مهارت‌های حل تعارض را دارند (حسینی قمی و سلیمی بجستانی، ۱۳۹۰).

^۱ Bouthoul

^۲ Reivich & Shatté

^۳ Resilience

^۴ Inzlich, Aronson, Good & McKay

^۵ Luthar & Cichiti

^۶ Masten

^۷ Bonanno

^۸ Schoon

همچنین، مقابله به‌عنوان فرایند روان‌شناختی، به کوشش‌های شناختی و رفتاری اشخاص برای مهار، کاهش یا تحمل درخواست‌های درونی یا بیرونی به کار گرفته می‌شود (حسن‌شاهی و دارایی، ۲۰۰۵). راهبردهای مقابله با استرس شامل سه بعد است، مقابله مسئله‌مدار، هیجان‌مدار و اجتنابی که در بین غالب مفاهیم راهبردهای مقابله‌ای مشترک است (اسکینر^۱ و همکاران، ۲۰۰۳). راهبردهای مقابله‌ای مسئله‌مدار شیوه‌هایی را توصیف می‌کند که بر اساس آن فرد اعمالی را که باید برای کاهش یا از بین بردن یک عامل استرس‌زا انجام دهد، محاسبه می‌کند. رفتارهای مسئله‌مدار شامل جستجوی اطلاعات بیشتر درباره مسئله، تغییر ساختار مسئله از نظر شناختی و اولویت دادن به گام‌هایی برای کانون توجه قرار دادن مسئله می‌شود. برعکس، راهبردهای مقابله‌ای هیجان‌مدار شیوه‌هایی را توصیف می‌کنند که بر اساس آن، فرد بر خود متمرکز شده و تمام تلاشش را متوجه کاهش احساسات ناخوشایند خود می‌کند. واکنش‌های مقابله‌ای هیجان‌مدار شامل گریه کردن، عصبانی و ناراحت شدن، اشتغال ذهنی و خیال‌پردازی است. راهبردهای مقابله‌ای اجتنابی مستلزم فعالیت‌ها و تغییرات شناختی است که هدف آن‌ها اجتناب از موقعیت استرس‌زا می‌باشد. رفتارهای مقابله‌ای اجتنابی ممکن است به شکل روی آوردن به یک فعالیت جدید و درگیر شدن با آن یا روی آوردن به اجتماع و دیگر افراد ظاهر شود (هالامان دریس و پاور^۲، ۱۹۹۹؛ اندلر و پارکر^۳، ۱۹۹۴).

پژوهش‌ها نشان داده‌است که بین راهبردهای مقابله با استرس و تاب‌آوری رابطه مثبت وجود دارد به این صورت افرادی که از راهبردهای مسأله‌مدار استفاده می‌کنند از تاب‌آوری بیشتری برخوردارند (نصیر، ۱۳۸۹؛ مومنی و شهبازی راد، ۱۳۹۱).

شرکت در جنگ ضد گروهی که همه قوانین آسمانی و زمینی را زیر پا گذاشته و وحشت و رعب رساله آن است، بی‌شک چنین موقعیتی ارتباط مستقیمی با هر یک از تاب‌آوری و راهبردهای مقابله با استرس دارد چون باعث تغییر در شیوه و محتوای هر یک از آن‌ها می‌شود، و در نهایت روی توانایی مقابله با دشمن و انگیزه و انرژی برای حمایت و پاسداری از خاک و ملت تأثیر مهم می‌گذارد و میزان این تغییرات در هر یک از داوطلبان و سربازان متفاوت می‌باشد.

بنظر می‌رسد تاکنون، اطلاعاتی دال بر مقایسه بین راهبردهای مقابله با استرس و تاب‌آوری بین داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان عادی وجود ندارد. بنابراین پژوهش حاضر در صدد پاسخگویی به این سوال است که آیا بین راهبردهای مقابله با استرس و تاب‌آوری بین داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان تفاوت وجود دارد؟

^۱. Skinner et al.

^۲. Halamandaris & Power

^۳ Andler & Parker

روش پژوهش

این پژوهش از نوع علی-مقایسه‌ای است، به مقایسه بین متغیرهای تاب‌آوری و راهبردهای مقابله با استرس در داوطلبان و سربازان شرکت‌کننده در جنگ ضد داعش می‌پردازد.

جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری پژوهش حاضر کلیه داوطلبان و سربازان کرد در اقلیم کردستان عراق هستند که در جنگ ضد داعش شرکت کردند. حجم نمونه در این پژوهش ۱۸۰ نفر مرد که سنشان بین ۲۰-۵۰ سال است برآورد شده است و به دو گروه ۹۰ نفره (۹۰ نفر داوطلب) و (۹۰ نفر سرباز عادی) تقسیم شدند. ابتدا نمونه‌گیری در پایگاه‌های نظامی و مراکز نام‌نویسی داوطلبان که در جنگ ضد داعش شرکت کرده بودند انجام گرفت. بعد پرسشنامه‌ها با هماهنگی اداره پایگاه‌های نظامی در هر سه استان حلبچه، سلیمانیه و اربیل و مراکز نام‌نویسی داوطلبان در هر سه استان ذکر شده تکمیل شد و پس از جمع‌آوری اطلاعات تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شد.

روش نمونه‌گیری

در این پژوهش از روش نمونه‌گیری در دسترس استفاده شده است.

روش جمع‌آوری داده‌ها

با مراجعه به وزارت پیشه‌رگه حکومت اقلیم کردستان، ستاد نیروهای مسلح و مراکز داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش در هر سه استان حلبچه، سلیمانیه و اربیل و گرفتن مجوز، پژوهشگر ابتدا کار را با معرفی خود و هدف مطالعه به طور مختصر برای سربازان و داوطلبان شروع کرد. از آنان خواست که دقایقی از وقت خود را در اختیار پژوهشگر قرار دهند. پس از جلب اعتماد آنان مبنی بر محرمانه ماندن اطلاعات شان و نیز متذکر کردن این نکته که نیازی به درج هیچ‌گونه نام و نشانی از خودشان در پرسشنامه‌ها نیست. توضیحاتی در مورد شیوه پرکردن پرسشنامه‌ها و متغیرهای مورد نظر داده شد. پس از پاسخگویی، پرسشنامه‌ها جمع‌آوری گردید.

ابزار پژوهش

برای اندازه‌گیری متغیرهای موردنظر در این پژوهش و جمع‌آوری اطلاعات از دو ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه تاب‌آوری و پرسشنامه راهبردهای مقابله با استرس استفاده شد. در ادامه به شرح و توصیف هر کدام مبادرت شده است.

پرسشنامه تاب‌آوری کانر و دیویدسون^۱ (۲۰۰۳)

این مقیاس توسط کانر و دیویدسون در سال ۲۰۰۳ جهت اندازه‌گیری قدرت مقابله با فشار و تهدید تهیه شده‌است. شامل ۲۵ سؤال است که برای هر سؤال طیف درجه‌بندی پنج گزینه‌ای در نظر گرفته شده‌است که از صفر (کاملاً نادرست) تا پنج (کاملاً درست) نمره‌گذاری می‌شود. تهیه‌کنندگان این مقیاس بر این عقیده‌اند که پرسشنامه به خوبی قادر به تفکیک افراد تاب‌آور و غیر تاب‌آور می‌باشد. روایی (به روش تحلیل عوامل و روایی همگرا و واگرا) و پایایی (به روش باز آزمایی و الفای کرونباخ) توسط سازندگان آزمون در گروه‌های مختلف (عادی و پرخطر) احراز گردیده‌است. کانر و دیویدسون (۲۰۰۳) ضریب الفای کرونباخ را (۰/۸۹) گزارش کردند، همچنین ضریب پایایی حاصل از روش باز آزمایی در یک فاصله چهار هفته‌ای (۰/۸۷) بوده‌است. برای تعیین روایی ایرانی توسط جوکار نخست همبستگی هر عبارت با نمره کل مقوله محاسبه و پس از روش تحلیل عامل بهره گرفته شد. محاسبه همبستگی هر نمره با نمره کل ضریب‌های بین ۰/۴۱ تا ۰/۶۴ را نشان داد (جوکار، ۱۳۸۶). در پژوهش حاضر نیز پایایی این پرسشنامه با استفاده از ضریب الفای کرونباخ (۰/۸۱) به دست آمد.

پرسشنامه راهبردهای مقابله با استرس اندلر و پارکر (۱۹۹۰)

این پرسشنامه هم به صورت فردی و هم به صورت گروهی اجرا می‌شود و جهت سنجش سبک‌های مقابله با فشار روانی بکار می‌رود. این پرسشنامه توسط اندلر و پارکر (۱۹۹۰) تهیه شده‌است، سه سبک مقابله مسئله مدار، هیجان مدار و اجتنابی را می‌سنجد که شامل ۴۸ عبارت است و هر کدام از سبک‌ها شامل ۱۶ عبارت می‌باشد. نمره‌گذاری این پرسشنامه به صورت یک طیف پنج درجه‌ای لیکرت می‌باشد و حداکثر نمره برای هر مقوله ۵ نمره و حداقل ۱ نمره می‌باشد. لازم به توضیح است که سبک غالب هر فرد با توجه به نمره‌ی وی در هر یک از ابعاد سه‌گانه‌ی سبک‌های مقابله تعیین می‌شود؛ به عبارت دیگر، هر کدام از رفتارها که در مقیاس نمره بیشتری کسب کنند، آن رفتار به‌عنوان سبک مقابله‌ای ترجیحی فرد در نظر گرفته می‌شود (شکری و همکاران، ۱۳۸۷). اندلر و پارکر ضریب همسانی درونی کل مقیاس را ۰/۹۲ گزارش کرده‌اند. همچنین این ضریب برای سبک مقابله‌ی مسئله‌مدار ۰/۹۰، برای سبک مقابله‌ی هیجان‌مدار ۰/۸۵، برای سبک مقابله‌ی اجتنابی ۰/۸۲ (اندلر و پارکر، ۱۹۹۰، به نقل از موسوی، ۱۳۸۸). همچنین قریشی راد (۱۳۸۹) پایایی این آزمون را با روش آلفای کرونباخ در مقیاس مسئله‌مدار ۰/۸۶ و در مقیاس هیجان‌مدار ۰/۸۱ و در مقیاس اجتناب مدار ۰/۷۹ گزارش کرده‌اند. در پژوهش حاضر نیز آلفای کرونباخ روی جمعیت مورد بررسی در مقیاس مسئله مدار، هیجان مدار و اجتناب مدار به ترتیب ۰/۸۱، ۰/۷۳، ۰/۸۰ به دست آمد پرسشنامه‌های این پژوهش، هم از زبان انگلیسی و هم از زبان فارسی به کردی ترجمه شدند. برای اینکه مترجم در فرآیند ترجمه دچار سوگیری نشود از مترجمین مختلف استفاده شد. پرسشنامه‌های ترجمه شده از انگلیسی به کردی به سه نفر از اساتید رشته روانشناسی دانشگاه سلیمانیه و دانشگاه کویه کردستان عراق داده شد و اساتید روایی آن را تأیید کردند. با توجه به مشابهت فرهنگی و اجتماعی کردستان عراق با ایران و

^۱Connor & Davidson

هویت مشترک و نظر اساتید آمار و روش تحقیق ایران از جمله دکتر دلاور، برگردان نسخه فارسی به کردی انجام گردید و نسخه ترجمه از فارسی به کردی به تعداد از اساتید آمار و روانشناسی کرد ایرانی دانشکده‌های روانشناسی و علوم تربیتی داده‌شد و روایی توسط اساتید کرد ایرانی هم مورد تأیید قرار گرفت.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

روش‌های تجزیه و تحلیل آماری به‌کاربرده شده در پژوهش حاضر در دو بخش قرار می‌گیرد، روش‌های آمار توصیفی که شامل فراوانی، میانگین و انحراف استاندارد نمرات است به منظور توصیف داده‌ها و متغیرهای پژوهش، و روش‌های آمار استنباطی مانند آزمون t مستقل، تحلیل واریانس چند متغیره (Manova) برای آزمون فرضیه‌ها استفاده گردید. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار Spss انجام شد.

یافته‌ها

تحلیل فرضیه‌ها

۱- بین تاب‌آوری داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان عادی تفاوت وجود دارد.

به منظور مقایسه تاب‌آوری داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان عادی، از آزمون t مستقل استفاده شد. نتایج حاصل از اجرای این آزمون در ادامه آورده شده است.

پیش از اجرای آزمون t مستقل همسانی واریانس نمرات گروه‌ها با استفاده از آزمون لوین مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۱-۶: نتایج آزمون لوین جهت بررسی همسانی واریانس گروه‌ها

متغیر	F	سطح معنی داری
تاب‌آوری	۱/۲۰۱	۰/۲۷۵

با توجه به اینکه سطح معنی داری مقدار F بدست آمده بزرگتر از مقدار $۱۰/۰۵$ است، فرض صفر مبنی بر عدم تفاوت میان واریانس گروه‌ها مورد تأیید قرار می‌گیرد.

جدول ۱-۷: نتایج آزمون t مستقل جهت مقایسه تاب‌آوری داوطلبان شرکت در

جنگ ضد داعش و سربازان عادی

متغیر	آماره t	df	سطح معنی داری	تفاوت میانگین
تاب‌آوری	۰/۸۳۴	۱۷۸	۰/۴۰۵	۱/۴۳

در جدول ۱-۷ نتایج آزمون t مستقل جهت مقایسه تاب‌آوری داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان عادی ارائه شده است. بر اساس مندرجات جدول مقدار t بدست جهت مقایسه میانگین نمرات تاب‌آوری دو گروه برابر با ۰/۸۳۴ است و سطح معنی‌داری آن برابر با ۰/۴۰۵ می‌باشد. با توجه به عدم معنی‌داری آماره بدست آمده، چنین نتیجه می‌شود که بین تاب‌آوری داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان عادی تفاوتی وجود ندارد.

۲- بین راهبردهای مقابله با استرس داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان تفاوت وجود دارد.

به منظور مقایسه راهبردهای مقابله با استرس داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان، از آزمون تحلیل واریانس چند متغیره (MANOVA) استفاده شد. پیش از انجام این آزمون بررسی چند مفروضه آماری الزامی می‌باشد. یکی از مفروضات اجرای آزمون تحلیل واریانس چند متغیره، همسانی ماتریس کوواریانس‌ها می‌باشد که برای بررسی برقراری این مفروضه از آزمون باکس استفاده شده است. نتایج مربوط به اجرای این آزمون در جدول ۱-۱ نشان داده شده است.

جدول ۱-۱: نتیجه آزمون همسانی ماتریس کوواریانس‌ها (باکس)

سطح معناداری	df2	df1	F	Box's M
۰/۷۷۳	۲۲۹۵۵۹/۵۴۷	۶	۰/۵۴۶	۳/۳۴۰

همانطور که در جدول ۱-۱ مشاهده می‌گردد، سطح معناداری آزمون باکس برابر با ۰/۷۷۳ می‌باشد. از آنجایی که این مقدار بزرگتر از سطح معناداری (۰/۰۱) مورد نیاز برای رد فرض صفر می‌باشد، فرض صفر مبنی بر همسانی ماتریس کوواریانس‌ها مورد تایید قرار می‌گیرد. بدین ترتیب مفروضه همسانی ماتریس کوواریانس‌ها، به عنوان یک از مفروضات آزمون تحلیل واریانس چند متغیره برقرار می‌باشد. یکی دیگر از مفروضات اجرای آزمون تحلیل واریانس چند متغیره، همگنی واریانس متغیرهای وابسته در بین گروه‌ها می‌باشد که برای بررسی برقراری این مفروضه از آزمون لوین استفاده شده است. نتایج مربوط به اجرای این آزمون در جدول ۱-۲ نشان داده شده است.

جدول ۱-۲: نتیجه آزمون لوین برای بررسی همگنی واریانس‌ها

متغیر	F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معنی‌داری
مقابله مسئله مدار	۰/۲۵۹	1	۱۷۸	۰/۶۱۲
مقابله هیجان مدار	۰/۵۶۴	1	۱۷۸	۰/۴۵۴
مقابله اجتنابی	۰/۵۸۸	1	۱۷۸	۰/۴۴۴

همانطور که در جدول ۱-۲ نشان داده شده است، نتایج آزمون لوین در هیچ یک از متغیرها معنا دار نمی باشد. از این رو فرض صفر ما مبنی برای همگنی واریانس متغیرها مورد تایید قرار می گیرد. بدین ترتیب نتیجه می شود که مفروضه دیگر آزمون تحلیل واریانس چند متغیری، همگنی واریانس ها، برقرار می باشد.

جدول ۱-۳: نتایج آزمون کالموگروف-اسمیرنوف برای بررسی نرمال بودن توزیع نمرات

متغیر	تعداد	اسمیرنوف	Z کالموگروف	سطح معنی داری
مقابلۀ مسئله مدار	۱۸۰	۰/۹۶۳		۰/۳۱۱
مقابلۀ هیجان مدار	۱۸۰	۰/۹۰۳		۰/۳۸۸
مقابلۀ اجتنابی	۱۸۰	۱/۰۹۵		۰/۱۸۱

در جدول ۱-۳ نتایج آزمون کالموگروف - اسمیرنوف جهت بررسی نرمال بودن توزیع نمرات راهبردهای مقابلۀ با استرس آورده شده است. بر اساس نتایج مندرج در جدول، سطح معناداری آماره محاسبه شده برای تمامی متغیرها بزرگتر از ۰/۰۵ می باشد بنابراین فرض نرمال بودن توزیع نمرات پذیرفته می شود.

جدول ۱-۴: نتایج تحلیل کواریانس چند متغیری برای مقایسه راهبردهای مقابلۀ با استرس داوطلبان جنگ ضد داعش و سربازان

اثر	آزمونها	مقادیر	F	درجه آزادی اثر	درجه آزادی خطا	سطح معناداری	اندازه اثر
اثر پیلایی	۰/۰۷۶	۴/۸۳۱	۳	۱۷۶	۰/۰۰۳	۰/۰۷۶	
لامبدای ویلکز	۰/۹۲۴	۴/۸۳۱	۳	۱۷۶	۰/۰۰۳	۰/۰۷۶	
اثر هتلینگ	۰/۰۸۲	۴/۸۳۱	۳	۱۷۶	۰/۰۰۳	۰/۰۷۶	گروه
بزرگترین ریشه روی	۰/۰۸۲	۴/۸۳۱	۳	۱۷۶	۰/۰۰۳	۰/۰۷۶	

همانطور که مشاهده می گردد سطح معنی داری هر چهار آماره چند متغیری مربوطه یعنی اثر پیلایی، لامبدای ویلکز، اثر هتلینگ و بزرگترین ریشه روی، کوچکتر از ۰/۰۱ است ($p < 0.01$). بدین ترتیب فرض

صفر آماری رد و مشخص می‌گردد که بین راهبردهای مقابله با استرس داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان عادی تفاوت معناداری وجود دارد.

به منظور بررسی تفاوت دو گروه در هر یک از راهبردهای مقابله‌ای، آزمون اثرات بین آزمودنی مورد استفاده قرار گرفت که نتایج حاصل در ادامه ارائه شده است.

جدول ۱-۵: آزمون اثرات بین آزمودنی برای مقایسه راهبردهای مقابله با استرس داوطلبان جنگ ضد داعش و سربازان

متغیر	منبع	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	سطح معناداری	اندازه اثر
مقابله مسئله مدار	بین گروهی	۴۵۹/۲۸۹	۱	۴۵۹/۲۸۹	۸/۴۷۴	۰/۰۱	۰/۰۴۵
	درون گروهی	۹۶۴۷/۸۶۵	۱۷۸	۵۴/۲۰۱			
مقابله هیجان مدار	بین گروهی	۰/۴۹۸	۱	۰/۴۹۸	۰/۰۰۸	۰/۹۳۰	۰/۰۰۱
	درون گروهی	۱۱۵۹۰/۲۵۸	۱۷۸	۶۵/۱۱۴			
مقابله اجتنابی	بین گروهی	۴۹۹/۴۴۱	۱	۴۹۹/۴۴۱	۶/۷۵۱	۰/۰۱	۰/۰۳۷
	درون گروهی	۱۳۱۶۹/۴۵۱	۱۷۸	۷۳/۹۸۶			

در جدول ۱-۵ نتایج آزمون اثرات بین آزمودنی برای مقایسه راهبردهای مقابله با استرس داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان عادی، نشان داده شده است. با توجه به نتایج ارائه شده در جدول ۱-۵، مقدار F بدست آمده، برای راهبرد مقابله مسئله مدار برابر با ۸/۴۷۴ بوده و در سطح آلفای ۰/۰۱ معنی دار می‌باشد. با مقایسه میانگین نمرات دو گروه نتیجه می‌شود که میزان راهبردهای مقابله‌ای مسئله مدار در سربازان نسبت به داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش بیشتر است. مقدار F بدست آمده، برای راهبرد مقابله هیجان مدار برابر با ۰/۰۰۸ بوده و سطح معنی‌داری آن برابر با ۰/۹۳۰ می‌باشد. با توجه به عدم معنی‌داری مقدار F بدست آمده نتیجه می‌شود بین راهبردهای مقابله هیجان مدار سربازان عادی و داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش تفاوتی وجود ندارد.

همچنین مقدار آماره F بدست آمده، برای راهبرد مقابله اجتنابی برابر با $6/751$ بوده و در سطح آلفای $0/01$ معنی دار می باشد. با مقایسه میانگین نمرات دو گروه نتیجه می شود که میزان راهبردهای مقابله ای اجتنابی در سربازان نسبت به داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش بیشتر است.

بحث و نتیجه گیری

فرضیه اول : بین تاب آوری داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان تفاوت وجود دارد.

با توجه به نتایج جدول ۱-۷، مقدار t بدست آمده جهت مقایسه میانگین نمرات تاب آوری دو گروه برابر با $0/834$ است و سطح معنی داری آن برابر با $0/405$ می باشد. با توجه به عدم معنی داری آماره بدست آمده، چنین نتیجه شد که بین تاب آوری داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان تفاوتی وجود ندارد.

نتایج این پژوهش با پژوهش هاردی و چمبر^۱ (۲۰۱۴) همخوانی دارد و با پژوهش های یوسفی و طغیانی (۱۳۹۵) و کشاورز و همکاران (۱۳۹۴) همخوانی ندارد.

هاردی و چمبر (۲۰۱۴) پژوهشی را انجام دادند تحت عنوان بررسی نقش شخصیت و تاب آوری در پاسخ استرس: مقایسه نمونه های نظامی و غیر نظامی. در این پژوهش هر دو گروه پرسشنامه های شخصیت (IPIP) و تاب آوری (CD-RISC) را تکمیل کردن، نتایج نشان داد که شرکت کنندگان نظامی از نظر روان رنجوری نسبت به غیرنظامیان بسیار پایین تر بودند. همچنین از نظر تاب آوری تفاوت معناداری بین هر دو گروه وجود نداشت.

در پژوهش یوسفی و طغیانی (۱۳۹۵) که به بررسی مقایسه تاب آوری روانی و مکانیزم های دفاعی در افراد نظامی و غیر نظامی پرداختند. نتایج نشان داد که افراد با مشاغل نظامی به طور کلی با تاب آوری روانی بیشتر تمایل دارند و میانگین گروه نظامی بالاتر از افراد غیرنظامی بود.

همچنین کشاورز و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش خود تحت عنوان مقایسه ای تاب آوری و خودکارآمدی در بین کارمندان نظامی ورزشکار و غیر ورزشکار نشان دادند که تفاوت معنادار در بین هر دو گروه وجود دارد و ورزشکاران نظامی از میزان تاب آوری بالاتری برخوردارند.

و اما دلیل اینکه تفاوت بین داوطلبان و سربازان از نظر تاب آوری وجود ندارد این است که سالها است در عراق و اقلیم کردستان جنگ در جریان است و همه مردم به لحاظ تاب آوری در یک سطح قرار گرفتند و بین آنها تفاوتی وجود ندارد. در جدول ۱-۷ میانگین تاب آوری دو گروه مشابه است و این بدان معنا است که جنگ طولانی بر روی همه گروهها و اقشار به طور یکسان تأثیر گذاشته یا آنها را کاملاً مقاوم و جنگجو کرده و یا اگر کاهش داده باشد همه را یکسان کاهش داده، در عین حال به لحاظ بافت فرهنگی مردم این منطقه تاب آور و پرتحمل هستند و تحت تابعیت فرهنگ خاص خودشان مقاوم، سرسخت و مسلط بر خویش بارآمده اند.

^۱.Hardy & Chambers

فرضیه دوم: بین راهبردهای مقابله با استرس داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان عادی تفاوت وجود دارد.

بر اساس یافته‌های پژوهش، فرضیه پژوهشی اول تأیید شد و چنین نتیجه گرفت که بین راهبردهای مقابله با استرس داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان تفاوت وجود دارد. با توجه به نتایج جدول ۱-۵ مشخص شد که بین داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان عادی از لحاظ سبک مسئله‌مدار ($F=8/474$ و $p<0/01$) و سبک اجتنابی ($F=6/751$ و $p<0/01$) تفاوت وجود دارد. به عبارت دیگر سربازان عادی در مقایسه با داوطلبان از راهبردهای مقابله‌ای مسئله‌مدار و اجتنابی بیشتر استفاده می‌کنند. اما مقدار F بدست آمده برای راهبردهای مقابله‌ای هیجان‌مدار برابر با $0/008$ بوده و سطح معنی‌داری آن برابر با $0/930$ می‌باشد. با توجه به عدم معنی‌داری مقدار F بدست‌آمده نتیجه می‌شود بین راهبرد مقابله‌ای هیجان‌مدار داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان عادی تفاوت وجود ندارد. نتایج این پژوهش با پژوهش‌های خدري و دباغی (۱۳۹۳) همسو و با نتایج ریس و لو^۱ (۲۰۱۶) غیر همسو می‌باشد.

خدري و دباغی (۱۳۹۳) در پژوهش خود تعداد ۱۴۰ نفر از کارکنان وظیفه ستاد یکی از نیروهای نظامی را برای بررسی رابطه سبک‌های مقابله‌ای با سلامت روان سربازان به روش نمونه‌گیری تصادفی در دسترس انتخاب کردند، نتایج پژوهش نشان داد به‌صورت کلی میانگین سلامت روانی سربازان $30/31$ بوده که در سطح نامطلوبی می‌باشد. همچنین بین راهبرد مقابله‌ای مسئله‌مدار با سلامت روانی سربازان با مقدار ضریب ($0/41$) همبستگی مثبت وجود دارد، و سبک مقابله‌ای هیجان‌مدار با مقدار ضریب ($-0/22$) با سلامت روانی سربازان همبستگی منفی دارد. بنابراین استفاده از راهبرد مقابله‌ای مسئله‌مدار ارتقاء سلامت روان سربازان را به دنبال دارد، و افرادی که سلامت روانی پایینی دارند، از راهبرد مقابله‌ای هیجان‌مدار بیشتر استفاده مینمایند.

ریس و لو (۲۰۱۶) با هدف بررسی رابطه بین راهبردهای مقابله با استرس و تاب‌آوری در میان اعضای ارتش آمریکا و جانبازان، پژوهشی را انجام دادند تحت عنوان تاب‌آوری شخصی و راهبردهای مقابله‌ای قسمت دوم: شناسایی تاب‌آوری و راهبردهای مقابله‌ای در میان اعضای ارتش و جانبازان آمریکایی که پیامدهایی برای کاردارند. در این پژوهش ۱۹۱ نفر در هر دو گروه انتخاب شدند، نتیجه نشان داد که تفاوت معناداری بین دو گروه وجود نداشت.

در تبیین یافته مربوط به فرضیه اول پژوهش می‌توان گفت داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش نسبت به سربازان در مقابله و کنترل بر روی موقعیت استرس‌زا ضعیف‌تر عمل می‌کنند و به دلیل فشار روانی و استرس ناشی از عدم تجربه قبلی در چنین موقعیتی و مشخص نبودن کار آن‌ها بخصوص در اوایل شروع جنگ بر ظرفیت روانی و جسمانی آنان اثر گذاشت و موجب شده که بر خود کنترل کمی داشته باشند، نسبت به توانایی‌های خود آگاهی کمی داشته و در برخورد با موقعیت‌های گوناگون پر استرس جنگ، قادر به تنظیم و

^۱ Rice & Liu

مدیریت صحیح احساسات خود در مقایسه با سربازان نباشند، و از این رو برای حل و کاهش استرس با عدم برنامه‌ریزی صحیح مواجه‌اند. به دلیل اضطراب و استرس زیادی ناشی از تجربه‌کردن چنین موقعیتی برای اولین بار، داوطلبان نسبت به سربازان قادر به استفاده از احساسات مثبت و اقدام به ارزیابی اولیه و ثانویه درست و واقع‌بینانه نیستند و در برخورد با مشکلات و این‌گونه موقعیت‌ها دچار رخوت می‌شوند. به همین دلیل می‌توان گفت مقابله با استرس به شیوه مسئله‌مدار در داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش کمتر از سربازان است. همچنین تعیین شد که بین راهبردهای مقابله با استرس اجتنابی داوطلبان شرکت در جنگ ضد داعش و سربازان تفاوت وجود دارد و سربازان دارای مقابله اجتنابی بیشتری هستند. دلیل اینکه راهبرد مقابله‌ای اجتنابی بیشتر از جانب سربازان استفاده می‌شود این است که سربازان بیشتر شرایط استرس‌زای خود را انکار می‌کنند و سعی دارند با کوچک شمردن موقعیت‌های تنش‌زا، سبب انکار یا به حداقل رساندن آسیب‌های ناشی از جنگ شوند. چون معمولاً سربازان در بین قشرهای مختلف جامعه قوی‌ترین و شجاعانه‌ترین قشر از نظر انعطاف‌پذیری و مقابله با بحرانهای مختلف شناخته می‌شوند، به همین دلیل حالت انفعال و نگرش درماندگی بیشتری دارند و نسبت به داوطلبان درباره راه‌های تغییر وضعیت خود خیال‌پردازی بیشتری می‌کنند و وجود هر نوع استرس و مشکلی را انکار می‌کنند و امیدواری بیشتری دارند که جنگ خود به خود تمام می‌شود. و اما در مورد راهبرد مقابله‌ای هیجان‌مدار، تفاوت بین داوطلبان و سربازان یافت نشد. و این بیانگر سطح بهنجار و متعادل حالت هیجانی در هر دو گروه است.

منابع

منابع فارسی

- آراسته، ناصر (۱۳۸۹). جنگ و انواع آن از دیدگاه دانشمندان و نوابغ نظامی. تهران: انتشارات ایران سبز.
- بشارت، محمد علی (۱۳۸۶). تاب آوری، آسیب‌پذیری و سلامت روانی. مجله علوم روانشناختی، دوره ۶، شماره ۲۴، ۳۷۳-۳۸۳.
- بهابین، تکتم (۱۳۹۲). رابطه بین شیوه رویارویی با استرس و میزان پذیرش در والدین با کودکان جسمی حرکتی، کم توان ذهنی و عادی. پایاننامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز.
- پارسایی، فرزانه (۱۳۹۱). بررسی رابطه سبک‌های مقابله‌ای با کیفیت زندگی دانش‌آموزان دختر نابینا. پایاننامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- جوکار، بهرام (۱۳۸۶). تاب آوری، سلامت روان و رضایت‌مندی از زندگی. مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران، شماره ۳، ۲۹۰-۲۹۵.
- حسینی قمی، طاهره؛ سلیمی بجستانی، حسین (۱۳۹۰). رابطه بین جهت‌گیری مذهبی و تاب آوری در بین مادران دارای فرزندان مبتلا به بیماری. مجله روان‌شناسی و دین. سال چهارم، شماره ۳، ۶۹-۸۲.
- خانی، مهدی (۱۳۸۰). درآمدی بر شناخت بسیج. تهران: مؤسسه فرهنگ و دانش.
- خدری، بهزاد؛ دباغی، پرویز (۱۳۹۳). بررسی رابطه سبک‌های مقابله‌ای با سلامت روان سربازان. فصلنامه پرستار و پزشک در رزم، شماره پنج، سال دوم، ۱۹۵.
- ساراسون، ایروین جی؛ ساراسون، باربارا (۲۰۰۵). روانشناسی مرضی. ترجمه: بهمن نجاریان و همکاران، تهران: انتشارات رشد.
- سیادی، یعقوب (۲۰۱۲). واجبات جندی ازاء وطنه. سایت الوسط نیوز
- شکر، امید؛ تقی‌لو، صادق؛ گراوند، فریبرز؛ پاییزی، مریم؛ مولایی، محمد؛ عبدالله پور، محمد آزاد و اکبری، هادی (۱۳۸۷). ساختار عاملی و ویژگی‌های روان‌سنجی نسخه فارسی پرسشنامه مقابله با موقعیت‌های استرس‌زا. تازه‌های علوم شناختی، سال ۱۰، شماره ۳، ۲۲-۳۳.
- قاسمی، بهزاد (۱۳۹۴). تبیین روانی-اجتماعی عملکرد داعش. مجله مطالعات عملیات روانی، شماره ۴۳، ۱۸۵-۱۶۰.
- قریشی راد، فخرالسادات (۱۳۸۹). اعتباریابی مقیاس مقابله با موقعیت‌های استرس‌زای اندلر و پارکر. مجله علوم رفتاری. دوره ۴، شماره ۱، ۷-۱.
- کشاورز، حسین؛ شیروانی، حسین؛ سبحانی، وحید و برابری، اصغر (۱۳۹۴). مقایسه‌ای تاب‌آوری و خودکارآمدی در بین کارمندان نظامی ورزشکار و غیر ورزشکار. مجله طب نظامی، دوره ۴، شماره ۴.
- موسوی، اکرم‌السادات (۱۳۸۸). مقایسه سبک‌های دلبستگی و مقابله‌ای در افراد مبتلا به سوءمصرف مواد و غیر مبتلا. پایاننامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند.

- مومنی، خدامراد؛ شهبازی راد، افسانه (۱۳۹۱). رابطه معنویت، تاب آوری و راهبردهای مقابله‌ای با کیفیت زندگی دانشجویان. مجله علوم رفتاری، دوره ۶، شماره ۲: ۹۷-۱۰۳.
- میکائیلی، نیلوفر؛ گنجی، مسعود؛ و طالبی جویباری، مسعود. (۱۳۹۱). مقایسه تاب آوری و رضایت زناشویی و سلامت روان در والدین با کودکان دارای ناتوانی یادگیری و عادی. مجله ناتوانی های یادگیری، دوره ۲، شماره ۱، ۱۳۷-۱۲۰.
- نصیر، مرضیه. (۱۳۸۹). رابطه راهبردهای مقابله با استرس و تاب آوری با خوش بینی در دانش آموزان دختر مقطع متوسطه شهرستان دزفول. روان شناسی اجتماعی (یافته های نو در روان شناسی)، دوره ۵، شماره ۱۶ : ۷۰-۵۷.
- یاسین، بورهان. (۲۰۱۵). کوردستان له روبه‌رو بونه‌وه‌ی داعشدا. ناوه‌ندی روشنبیری ئه‌ندیشه.
- یزدانی، امین. (۱۳۹۱). بررسی رابطه ویژگی‌های شخصیتی سرسختی و تاب آوری با موفقیت تحصیلی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی ارتش. دانشنامه دکتری عمومی، دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- یزدی، محمد تقی مصباح. (۱۳۸۵). نگاهی گذرا به بسیج و بسیجی. قم: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- یوسفی، رحیم؛ طغیانی، الهه (۱۳۹۵). مقایسه تاب‌آوری روانی و مکانیزم های دفاعی در افراد نظامی و غیر نظامی. مجله طب نظامی، دوره ۱۸، شماره ۲.

منابع لاتین

- Bonanno,G.A.(2004).Loss. Trauma, and human resilience. *American psychologist*, 59, 20-28.
- Campbell-Sills, L., Cohan, S. L., & Stein, M.(2006).Relationship of resilience to personality, coping, and psychiatric symptoms in young adults. *Behaviour Research and Therapy*, 44(4), 585-599.
- Connor, M. K., & Davidson, J. R. T.(2003).Development of a new resilience scale: The connor-davidson resilience scale (CD-RISK). *depression and anxiety*, 18, 76-82.
- Endler, N. D. & Parker. J. D.A.(1990).Multidimensional assessment of coping. a critical evaluation. *Journal of Personality and Human Development*.28, 45-56.
- Endler, N. S. & Parker, J. D. A.(1994).Assessment of multidimensional coping: task, emotion, and avoidance strategies. *Psychological Assessment*, 6, 50-60.
- Fredrickson,B.L.(2001).The role of positive emotions in positive psychology: The broaden and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, 56, 218-235.
- Halamandaris, K. F., & Power, K.G.(1999).Individual differences, social support and coping with the examination stress: a study of the psychosocial and academic adjustment of first year home students. *Personality and Individual Differences*, 26, 665- 685.
- Hardy, E. Main, L. C. & Chambers, T. P.(2014).Exploring the role of personality and resilience in the stress response: a comparison of military and civilian samples, in *APS*

- 2014: Psychology meeting society's challenges. 49th APS annual conference, the Australian Psychological society (APS), Melbourne, Vic., pp. 9-19.
- Hasanshahi MM, Darai M. Impact of coping on students mental health: effects of moderating psychological hardiness. *Journal of Science and Research in Psychology*. 2005; 26: 77-98. Persian.
  - Luthar, S. S. , & Cicchetti, D.(2000).The construct of resilience. Implications for interventions and social policies. *Development and psychology*, 12, 857-885
  - Masten, A.(2001).Ordinary magic: resilience processes in development. *American psychologist*, 56, 227-228.
  - Reivich, K. Shatté A.(2002).The resilience factor: seven essential skills for overcoming life's inevitable obstacles. New York, NY: Broadway Books.
  - Rice, V. Liu, B.(2016).Personal resilience and coping Part II: identifying resilience and coping among U.S. military service members and veterans with implications for work. *Journal of work*, vol. 54, no. 2, pp. 335-350.
  - Ryff, C.D. & Singer, B.(2003).Flourishing under fire: resilience as a prototype of challenged thriving. In C.L.M. Keyes & J. Haidt (Eds.), *Positive psychology and the life well-lived* (pp. 15–36). Washington, DC: APA.
  - Schoon , I.(2006).Risk and resilience adaptation in changing times. *Journal of marriage and family*.68:1383-1384.
  - Skinner, E. A. Edge, K. Altman, J. & Sherwood, H (2003).Searching for the structure of coping: A review and critique of category systems for classifying ways of coping. *Psychological Bulletin*, 129, 216–269.